

Heřmanův Městec

Západně od Chrudimi se na severních svazích Železných hor rozkládá město Heřmanův Městec. Bylo založeno patrně kolem roku 1280, kdy Heřman z Lichtenburku kolonizoval krajinu v okolí svého hradu Lichnice. Nejstarší dochovaná písemná zpráva v zemských deskách z roku 1325 již hovoří o městečku ležícím na známé Trstenické stezce spojující Čechy s Moravou. Za husitských válek byl jeho majitel Jan Městecký z Opočna a proto je vypáleno husitské vojsko. Poté se jeho obyvatelé přidali na stranu podobojí a později na stranu jednoty českobratrské. Od 16. století zde žila početná židovská komunita, jejíž členové na konci 18. století vytvořili židovskou čtvrť, dodnes zčásti dochovanou.

Roku 1579 byl Heřmanův Městec císařem Rudolfem II. povýšen na město s právem konat jarmarky. V dalších stoletích se zde vystřídalo mnoho majitelů, z nichž nejvýznamnější byli Šporkové. Za jejich panování se začalo stavět převážně z kamene, aby se zabránilo šíření požárů, a většina městských staveb včetně zámku byla rozšířena či přestavěna. V té době byl také postaven kostel sv. Bartoloměje a v severní části města vznikla židovská čtvrť. Roku 1828 se majiteli města stali Kinští, kteří se rovněž značně zasloužili o jeho rozvoj, zejména výstavbou Mariánské nemocnice, dětské opatrovny a hřebčína. Roku 1837 byla ve městě zřízena poštovní stanice, roku 1882 byl Heřmanův Městec spojen železnicí s Přeloučí a o 17 let později s Chrudimí. Roku 1875 se ve městě, údajně jako na prvním místě v Čechách, hrála kopaná, s níž se na své cestě po Anglii seznámil hrabě Kinský.

Židovská historie v Heřmanově Městci

Nejprve bychom si měli říct něco o *židovské historii* v Heřmanově Městci, která je téměř pětisetletá. Židovské osídlení v Heřmanově Městci již vzniká asi v polovině 14. stol. v bývalé ulicové vsi se známým tržištěm. Koncem 15. století zde byla již dosti četná židovská obec, která se neustále se rozrůstala. Židé si založili malý hřbitůvek a zřídili si synagogu. Ta byla zničena požárem v r. 1623 spolu s téměř celým městem. Nový majitel panství hrabě Jan Karel Špork přestěhoval židy do ulice jiné, blíže jejich hřbitovu. Zde jim povolil vystavět si novou synagogu. Odtud se datuje počátek velkého rozmnožování židů ve městě. Zbudovali si zde židovské město s vlastní samosprávou. Vrchnost je podporovala a brala je v ochranu. Židé se živili již od počátku podomním obchodem převážně s kůžemi, vlnou, peřím a hlavně pak půjčováním peněz na vyšší úroky, později též výrobou a prodejem lihovin. Počet židů neustále rostl, a tak neveliký hřbitůvek je zvyšován navážkou a později několikrát rozšiřován, naposledy ještě v r. 1838.

V r. 1727 dochází k omezování svobody židů v Čechách, a tedy i v Heřmanově Městci. Vyšlo nařízení o přestěhování židů do vzdálenějších míst od obydlí křesťanských a hlavně od kostelů. Dochází ke zřízení ghetta, byla zrušena židovská samospráva a židé byli podřízeni vrchnosti ve věcech soudních i vojenských. Až teprve r. 1848 dochází ke zrušení dřívějšího omezení. Dochází ke zrušení ghetta a k volnému pohybu židů nejen ve městě, nýbrž vůbec. A právě tehdy dosahuje počet židů v městečku nejvyššího stavu 840 osob. Od té doby začíná odliv mladých židovských rodin do měst s rozvíjejícím se průmyslem. Se získanou svobodou pomýšlí židé na svou vlastní školu. V r. 1859 je založena židovská škola a záhy postavena vlastní školní budova blízko synagogy. V ní sídlil i krajský rabín. Škola byla brzy přeměněna na veřejnou německou školu, dvoutřídní, která se jako jednotřídní udržela až do r. 1908. Hned po r. 1848 se začali židé pomalu zabydlovat ve městě, zvláště na Velkém náměstí, kde soustřeďovali ve svých rukou obchod. Zvláště v 19. a na počátku 20. století ovládli většinu obchodů a průmyslu ve městě. Až teprve fašistická diktatura ovlivnila další život židů. Zřízením protektorátu Čechy a Morava začaly platit norimberské zákony a již v r. 1939 došlo k postupnému omezování lidských práv obyvatel židovského původu, k jejich vyloučení z občanského života. Židovský majetek dostal arijskou správu. V prosinci 1942 byli židé transportováni do koncentračního tábora Terezín. Tím vlastně zaniká židovská obec i pětisetleté židovské osídlení v Heřmanově Městci.

Při budování městské kanalizace v devadesátých letech 20. století byla bohužel zbořena větší část židovského města. Dochovaly se pouze budovy bývalé *školy* a *synagogy*, které byly roku 2001 zrekonstruovány. Předchůdcem dnešní synagogy byla barokní budova postavená roku 1760, která byla roku 1870 od základu přestavěna v novorománském slohu architektem Františkem Schmoranzem. V prostorách školy a synagogy je umístěna *galerie* východočeských malířů a sochařů 20. století. Na okraji bývalé židovské čtvrtě se nachází *židovský hřbitov* ze 16. století.

Židovský hřbitov

Nejstarší částí hřbitova je zřejmě část v rozsahu navážek, při níž stálo ještě v r. 1838 zděné stavení, spíše márnice než hřbitovní domek. Ačkoliv o založení hřbitova se nedochovaly žádné zprávy, můžeme jeho počátky s jistotou datovat do období prvního osídlení. V celém širém okolí není hřbitov starší či stejně starý. Rovněž ústní tradice hovoří o náhrobním kamenu z doby před r. 1430, dnes již zcela zničeném. Do poloviny 15. století židovské osídlení následkem válek, epidemie a snad i progromů zaniká a objevuje se opět koncem téhož století.

Zdevastovaný hřbitov, kde nepřečkal zřejmě žádný z náhrobků, začal být opět používán v navážkovém stavu. V r. 1667 dochází k prvnímu známému rozšíření hřbitova a pak následují ještě další čtyři, poslední a největší v r. 1838. Nejstarší náhrobní kameny jsou však již zcela zvětralé a nečitelné. Zachoval se pouze jediný čitelný z r. 1647. V 21 řadách nestejně délky je 1 077 náhrobních kamenů, včetně tumb z r. 1844 a velké hrobky z poloviny 19. stol. V mezerách jednotlivých řad se nacházejí dnes již zničené náhrobky, jejichž počet lze odhadovat na několik set.

Poslední pohřeb se zde konal v květnu r. 1940. Náhrobní kameny, zvláště starší, jsou většinou pískovcové, novější mramorové, vesměs nejrůznějších velikostí. Završení stél je špičaté, obloukové, různě zvlněné i asymetrické. Nápisy jsou hebrejské, německé, české a kombinované. Na náhrobcích nalezneme tradiční symboly – žehnající ruce, konvice, rostlinnou ornamentiku i symboly znázorňující jména zemřelých. Hojně se vyskytují i symboly zvířecí, na venkovských hřbitovech velmi vzácné.

V období posledních čtyřiceti let byl ohrožen židovský hřbitov ve své existenci. Zůstal sice v majetku židovské obce, avšak ta vzhledem k politické situaci nemohla na jeho udržování nic podnikat. V posledních dvaceti letech zmizely některé pomníky, utrpěla zeď a všechny vchody, márnice i domek. Přerostlá vegetace pokryla celou plochu 4000 m² starobylého hřbitova a znemožnila pohyb nemnohým návštěvníkům.

Po r. 1989 se zde objevila činnost založené Společnosti ochránců židovské kultury, která provedla základní úpravu hřbitova a provádí historickou popularizaci všech památek. Vše se děje ve spolupráci s židovskou obcí a s židovským muzeem v Praze.

Prohlídka židovského hřbitova je možná po předchozí domluvě v turistickém informačním centru nebo na tel: 469 660 340. Lze také domluvit v i synagoze při prohlídce.

Synagoga

Synagoga byla zbudována v r. 1760 na místě staré a je v pořadí čtvrtou ve městě. Byla vystavěna v románském slohu o rozměrech 19,8 m x 12,5 m. Nejtěžším obdobím pro synagogu byla protektorátní doba, kterou přečkala jako sklad. Interiér budovy byl velmi zdevastován. Po r. 1848 nebyla snaha o nápravu a židovské památky byly zcela ohroženy. Synagoga byla postupně devastována, má otlučený exteriér, mírně narušeným hebrejským nápisem, bez desatera, s rozbitými okny, se strženým spojovacím můstkem a s žalostným stavem interiéru. Teprve po r. 1989 vznikl projekt na kulturní využití synagogy, budovy bývalé židovské školy a děleného domku.

V r. 1991 byla synagoga, budova bývalé židovské školy, přilehlý dvojdomek a židovský hřbitov zapsány do seznamu státních kulturních památek. V r. 1995 byl vypracován Program regenerace městské památkové zóny, jehož součástí je i obnova židovské části města. Následně se začalo s restaurátorskými pracemi. V letech 1997–98 byla opravena střecha synagogy a byly provedeny venkovní omítky.

V rámci rekonstrukce židovské školy, která byla zahájena v r. 1999, byly vyměněny krovy, krytina a stropní konstrukce. V r. 2000 byly nově omítnuty vnější a vnitřní stěny, provedeny opravy a úprava podlah a instalována nová okna a dveře. Rekonstrukce synagogy dále probíhala i v r. 2001. Spočívala v restaurátorských pracích na nástěnných a nástropních malbách, vitrážních výplních oken, litinových sloupech a konzolách ženské galerie. Byly doplněny kamenné prvky v oknech, vchodových dveřích

a v dlažbě. Bylo repasováno a chybějícími díly doplněno litinové zábradlí. Byl zrekonstruován mobiliář včetně dřevěných částí galerie. Interiér byl doplněn novými dřevěnými lavicemi, jejichž tvar byl odvozen podle fotografií od původních lavic. V rámci celkové rekonstrukce byla znovu vybudována spojovací balkónová chodba mezi galerií v synagoze a prvním poschodím bývalé židovské školy. Do štítu synagogy byly vráceny desky desatera a na čelní stěně obnoven hebrejsky psaný text starého žalmu s chronogramem roku výstavby. Otevření rekonstruovaných budov se konalo 25. listopadu 2001.

Gallery Cyraný

Budova bývalé židovské školy a současně i obydlí krajského rabína má na svých hlavních východových dveřích desku s hebrejským nápisem:

Tento dům byl založen ve středu 10. avu roku 621 a dokončen v měsíci elulu v roce 622 "Ulice také města plné budou pacholat a děvčat, hrajících na ulicích jeho."

10. avu 621 bylo 17. července 1861 a označená písmena citovaného biblického verše Zachariáš 8,5 dávají letopočet 622, tj. 1862. V tom roce měsíc elul trval od 27. srpna do 24. září.

Za 140 let svého trvání prošla tato budova pohnutou historií, mnoha stavebními úpravami a nakonec téměř totální devastací. Péčí města za pomoci státu a Společnosti ochránců židovské kultury v Heřmanově Městci byla zachráněna, zrekonstruována a slavnostně otevřena dne 25. listopadu 2001. Krátce poté nabídli manželé Ema a Josef Horákové městu Heřmanův Městec dar své sbírky obrazů, kreseb, plastik, reliéfů a koláží autorů spjatých s východními Čechami. Tento velkorýsý dar obsahující díla v mnohých případech významná nejen pro kulturu českou, ale i evropskou a světovou, zastupitelstvo města jednomyslným rozhodnutím přijalo.

Ve stálé expozici Gallery Cyraný se představují východočeští malíři a sochaři 20. století - rodáci i ti, kteří v této oblasti našli svůj domov, přechodně zde pobývali nebo sem pravidelně na čas zajížděli. Lze konstatovat, že tvorba mnohých z nich přesahuje svou úroveň regionální rámec a řadí se do vývoje našeho moderního výtvarného umění, u některých, jako jsou František Kupka, Bohumil Kubišta, Jindřich Štýrský, Josef Šíma, Jan Zrzavý či Jan Kotík, dosahuje dokonce významu celoevropského.

Tato kolekce maleb doplněná kresbami, plastikami a reliéfy, vznikla systematickou sběratelskou činností, které se po dlouhou řadu let usilovně věnoval pardubický milovník umění Josef Horák se svojí manželkou Emou Horákovou. Z této sbírky zde můžeme najít díla od Karla Jana Sigmunda, Zdeňka Sigmunda, Willy Horného, Lubomíra Mecla a Jana Hlíny. Jde o hodnotný a poměrně obsažný celek, jež můžeme považovat za svého druhu snad nejpočetnější soukromou sbírku ve východních Čechách.

Synagoga a Gallery Cyraný je otevřena celoročně:

duben-říjen: středa, sobota, neděle 10:00-12:00, 14:00-16:00

listopad-březen: sobota, neděle 10:00-12:00, 14:00-16:00

Löwitova vila od Bohuslava Fuchse – Jiráskova čp. 580

Snad nejvýznamnější brněnský funkcionalistický architekt, Kotěruv žák Bohuslav Fuchs (1895–1972), je autorem jedné z nejpозорuhodnějších vilových staveb pardubického regionu. Dům si nechal v Heřmanově Městci postavit výrobce exkluzivní dámské obuvi Arnošt Löwit (1897–1942). Projektant na protáhlé parcele vytvořil vynikající ukázkou pozdně funkcionalistické architektury druhé poloviny třicátých let, tedy v období, kdy se tzv. bílý funkcionalismus, jehož byl dříve čelným představitelem, již pomalu vyčerpával. Stejně jako jeho guru, švýcarský fenomén Le Corbusier, začal i Fuchs aplikovat u svých staveb romantizující motivy. V případě Löwitova domu jde o pultové střechy, konkávně prohnutou fasádu nebo kamenný sokl v kombinaci s typickými prvky tzv. nautické architektury, k nimž patří bílé vápenné omítky, pásová okna, ocelová zábradlí, sklobeton nebo kruhová okna. Fuchs měl příležitost vyřešit také interiéry stavby s dodnes zachovaným zabudovaným nábytkem. Prostorové uspořádání je velmi komplikované, ale důmyslné. Vstup do obytného patra je veden venkovním schodištěm od západu. Přes předsíň s velkým kruhovým schodištěm je přístup k servisním schodům a po dalších stupních do zahrady. Odtud také vcházíme do vstupní haly a dále do rozlehlého obývacího pokoje, který prochází napříč domem a má dvě výškové úrovně (v čemž lze spatřovat náznak Loosova tzv. prostorového plánu). Do centrální části obývacího pokoje ústí schodiště, vedoucí do patra s ložnicemi, lázní a malou terasou, která se nachází na střeše rizalitu s elegantně prohnutou konkávní fasádou. Majitel stavby se svou rodinou bohužel neměl mnoho času stavbu využívat: v roce 1942 byl z rasových důvodů deportován do koncentračního tábora Mauthausen, kde zahynul.